

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Meliha TATLI

Doktora Öğrencisi, Ordu
Üniversitesi
edibemeliha@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2991-4266>

Ferit Edgü'nün "Perisiz Ev" Adlı Öyküsünde Bellek ve Mekân İlişkisi

*The Relationship between Memory and Space in Ferit
Edgü's Story called "Perisiz Ev"*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 23.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 23.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Tatlı, M. (2023). Ferit Edgü'nün "Perisiz Ev" adlı öyküsünde bellek ve mekân ilişkisi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 296-312. <https://doi.org/10.34083/akaded.1254453>

Tatlı, M. (2023). The relationship between memory and space in Ferit Edgü's story called "Perisiz Ev". *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 296-312. <https://doi.org/10.34083/akaded.1254453>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Ferit Edgü Türk edebiyatında küçürek öykünün başarılı örneklerini vermekle tanınmanın yanı sıra şiir, öykü, roman ve deneme gibi türlerde de yazmış bir yazardır. İlk baskısını 1999 yılında yaptığı ve üç bölümden oluşan "İşte Deniz, Maria" adlı öykü kitabının ilk öyküsü olan "Perisiz Ev", yazarın 1985'te yazdığı ev ve sahibi arasındaki fantastik bir hesaplaşmaya dayanır. Sahipleri tarafından terk edilen eve seneler sonra evin oğlu gelir ve içinde biriktirdiği öfkeyi, çocukluğuna dair yaşadığı geçmiş anılarını eve hesap sorarak dile getirir. Öyküde ev sahibinin erkek olması dışında kendisine dair pek bir bilgiye verilmez. Anlatıcı pozisyonunda olan ev sahibi belleğinde yer edinen ilk aşkını, oyunlarını ve bahçedeki ağaçlarını ev sayesinde hatırlamaya çalışır çünkü mekanın bellek üzerindeki işlevi insandan ayrı düşünülemez. İnsanın neyi hatırladığı kadar neyi nerde, hangi mekanlarda hatırladığı da önemlidir. Geçmişin şimdi de anlatılmasında ise bellek kavramı önemli bir çalışma alanı sunmaktadır. Bu yüzden anlatıcı sadece eski evine dönmez hatırladıkları ve belleğinde sakladıklarıyla birlikte geçmişine de döner. Bellek aracılığıyla geçmişi anımsamak veya çağırarak belli nesnelere, kokulara, mekanlara ve bunun gibi birçok şey üzerinden gelişir. Bellek, insan hatırladıkça yeniden ve yeniden inşa edilen bir kavramdır. Anlatıcı belleğin girdaplarında dolaşmak için doğup büyüdüğü ve aslında hiç unutmadığı eve dönmek zorunda kalmıştır. Mekanlar, belleği canlandırır ve hiç beklemediği anda kendisinin dahi unuttuğunu sandığı hatıralarla yüz yüze getirir. Bu çalışmada bellekte depolanan hatıraların mekan ve içindeki nesnelere olan ilişkisi başlıklar altında incelenmiş ve mekanın varlığının aynı zamanda hatıraların varlığına işaret ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ferit Edgü, bellek, mekân, öykü.

Abstract

Ferit Edgü is a writer who is known for giving successful examples of short stories in Turkish literature, as well as writing in genres such as poetry, short stories, novels and essays. The Perisiz Ev, which is the first story of the short story İşte Deniz, Maria, which was first published in 1999 and consists of three parts, is based on a fantastic showdown between the house and its owner, written by the author in 1985. Years later, the son of the house comes to the house that was abandoned by its owners and expresses the anger he has accumulated inside, by asking the house to account for his past memories of his childhood. There is not much information about him in the story, except that the host is a man. The host, who is in the position of the narrator, tries to remember his first love, games and the trees in the garden, thank to the house, because the function of the place on memory cannot be separated from the human. What a person remembers is as important as what he remembers where and in which places. The concept of memory offers an important field of study in telling the past in the present. Therefore, the narrator does not only return to his old home, but also returns to his past along with what he remembers and stores in his memory.

Remembering or invoking the past through memory develops through certain objects, smells, places, and many things like that. Memory is a concept that is rebuilt and rebuilt as people remember. The narrator has to return to the homewhere he was born and raised and never actually forgot, to wander through the whirlpools of memory. Places revive memory and bring them face to face with memories that they thought they had forgotten when they least expected them. In this study, the relationship of the memories stored in the memory with the space and the objects in it has been examined under the headings and it has been seen that the existence of the space also indicates the existence of memories.

Keywords: Ferit Edgü, memory, space, story.

Giriş

Bellek kavram olarak tek bir bilimle açıklanamayacak kadar geniş tanımlara sahiptir. Nörolojinin, psikolojinin, sosyolojinin ve tarihin konuları arasına giren bellek için yapılabilecek ortak bir tanım belleğin bilgi ve olayları uzun süre depolama özelliğidir. Bellek, edindiğimiz tecrübelerin ve bilgilerin depolandığı, zamanı gelince de ortaya çıktığı bir mekanizmadır. TDK Türkçe sözlüğe göre (2011), bellek yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin gibi anlamlara gelir.

“Hafıza konusu, felsefe tarihi boyunca merkezi bir yer tutmuştur. İnsanı ve insanın tabiatla kurduğu bilgi ilişkisini kavrama noktasında hafıza her daim anahtar bir rol üstlenmiştir” (Karaarslan, 2021, s. 34).

Bellek, sosyal koşullardan etkilenen ve başka belleklerle ilişki içerisinde olan bir kavramdır. Sosyalleşmenin ortaya çıkardığı kolektif bellek ise belli gruplar ve insanlar dahilinde gelişim gösterir.

“Anıların anımsanması toplumsal ortamda gerçekleşir. Kişinin anılarının beyninin neresinde olduğunu bulmaya çalışması anlamsız bir uğraştır. Çünkü onları ancak kendi dışında var olan toplumsal ortam ve grubun parçası olmayı kabul ederek hatırlar, yeniden kurar ve kullanır. Ancak bu şekilde bir kolektif bellek var olabilir” (Halbwachs’tan akt. Cuşa, 1992, s. 38).

Kişi anılarını gözden geçirirken sadece kendisiyle ilgili olanları değil, iletişime geçtiği ve kendisini var eden her şeyi göz önüne alır. Anlatıcı, evde olan hatıralarını, babasını en genelinde ise atalarını anımsarken yaşananların nesilden nesile aktarıldığının farkındadır.

“Kolektif bellek, zamanla sınırlıdır. Bu zaman sınırının genişliği ya da darlığı, her topluluk için farklı olabilir” (Halbwachs, 2007, s. 55).

Ele alınan öyküde anlatıcının hangi zaman diliminden geldiği belli olmasa da çocukluğuna dair hissettiği aidiyet duygusu belirli bir mekân olarak işaretlenen ev imgesinde kendisini göstermiştir.

"Hafıza, tamamıyla yeni bir şey ortaya koymaya imkân vermeyecek kadar geçmişle iç içedir. Geleneğin taşıyıcısıdır. Hafızada taşınanlarla geçmişten, eskiden kopmak mümkün değildir. Bu sebeple geçmişten kopuk bir şekilde yeniyi üretmeye imkân veren akıl yürütme çok daha evla bir zihinsel süreçtir" (Karaarslan, 2021, s. 104).

İnsanla, doğayla ve evle iletişim kurmayı sağlayan bellek, tecrübe edilen şeylerin kalıcı olmasını sağlar. Bellek geçmişi, şimdiki ve geleceği kaydetmesi özelliğiyle dinamik ve değişken bir organizmadır.

"Bellek canlıdır, sürekli iletişim içindedir. Geçmiş bellekte olduğu gibi kalmaz ilerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yenilenir. Her hatırlama aynı değildir. Her hatırlayış yeniden belleğin inşası olarak çalışır" (Çoşkun, 2013, s. 26).

İnsanın anılarını saklama özelliği olan bellek bir kutuya ya da sandığı benzetilebilir. Belleğin oluşumunda kişinin yaşadığı çevre ve toplum oldukça önemlidir. Bellek bireysel ve toplumsal olarak ikiye ayrılrsa da bu iki bellek türü birbirini etkiler ve birbirinin yaşadıklarına tanıklık eder. Bireysel belleğin oluşması için topluma ve toplumun yaşadığı olaylara da ihtiyaç vardır. "Perisiz Ev" öyküsünde doğrudan toplumu etkileyen bir olay olmadığı için anlatıcının bireysel belleği devrededir çünkü onun yaşadıklarına her ne kadar mekân tanıklık etse de hissettikleri, sevinçleri ve aşkları kişiseldir. Öyküdeki mekân, üzerinde kişinin anılarının şekillendiği bir işlevde kullanılmıştır.

"İlk elde kişisel bellek savları vardır. Bunlar, konusunu bir kimsenin yaşam öyküsünden alan anımsama eylemleri gösterir. Onlara kişisel bir geçmiş içine yerleştirilmiş olduklarından ve kişisel bir geçmişe göndermede bulduklarından, kişisel bellek denilebilir" (Connerton, 1999, s. 38-39).

Bireysel belleğin inşa edilmesinde çocukluk, aile ve arkadaşlarla kurulan bağ önemlidir. Geçmiş, kimlik ve doğulan yer kişinin bireysel hafızasında oldukça önemli imgelerdir. Anlatıcının doğup büyüdüğü evi unutmaması ve oraya geri dönmesi onun kendi bireysel belleğinde yer edinen tecrübeleri yeniden yaşamasıdır. İnsan geçmişini hatırlayarak belleğini yeniden kurma diğer bir tabirle inşa etme yoluna gider. Anlatıcının mekân aracılığıyla belleğini inşa etmesi, geçmişte yaşanan tecrübelerle şimdiki belleğini oluşturduğunu da göstermektedir.

"Perisiz Ev" öyküsü eski ahşap bir evin terk edildikten sonra evin sahibiyile olan fantastik, büyümlü konuşmasını anlatır. Öykü üzerinden kültürel belleğin bireysel var

olma sürecine tanıklık edilir. Hatıralar yaşanan bir mekâna dayanmakla birlikte geçmişin belli dönemlerine birtakım sembolik figürlerle yoğunlaşır. Taklit davranışlar yani ritüeller gerçeğin anlamını dile getirerek mimetik bellek alanı oluşturur. Kültürel kimlik ise kültürel bellek mekânlarına kodlanarak gelenek kavramına geniş bir açıdan bakmayı sağlar.

“Kültürel bellek mekânı, felsefik olarak insan belleğinin dış boyutlarıdır. İnsan kültürel bellek mekanları sayesinde, kendi değerlerini geleceğe devreder. Nitekim kültürel bellek mekânı, kendi olmanın bir ön koşuludur. Zira hiçbir şey, geçmişin oluşması ve geleceğe devredilmesi kadar kolay değildir” (Şahin, 2011, s. 104).

Ev ve sahibi birlikte yaşadıkları hatıraları geleceğe devrederek kendilerine özel bir alan ve bellek mekânı oluştururlar. Ferit Edgü'nün evi konuşturması ve ona duygular yüklemesi bir evin insana dair düşüncelerini ve terk edilmişlik hissini mekân üzerinden nasıl algılandığını göstermesi açısından diğer öykülerinden farklıdır.

“Ferit Edgü'nün düşünsel ve ruhsal çılgınlıklarının metine yansıyan yüzünde, bireyin varoluşsal olarak bırakılmışlığı, yalnızlığı ve bunaltıları yer alır. Bu yönüyle varoluşçu felsefe ile kurulan Ferit Edgü'nün küçürek öyküleri, bu felsefi akımın bütün değerlerini içerir” (Şahin, 2009, s. 487).

Bu sebeple ev kendi başına bırakılmışlığının acısını sahibine kötü günleri hatırlatarak çıkarır. Ev, sahibinin onu ziyarete gelmemesine, bu kadar çabuk unutulmasına içerlemektedir. Sahibi ise gelmek istediğini ama yüzleşmeye hazır olmadığını söyler.

“Hep gelmek, ziyaret etmek istedim seni, diyorum. Öyleyse niçin gerçekleştirmedin, diyor. Vaktim olmadı diyeceğim, ama değil. Vaktim vardı. Her şeyi yapmaya vaktim vardı. Ama kimi şeyleri yapabildim. Kimilerini.. Ben demek ikincilerdenim, diyor inleyerek. Hayır, diyorum. Gerçeği şu ki, sana gelmeye korktum” (Edgü, 2019, s. 11).

Evin istenmediğini düşünüp inlemesi onun dışa atıldığını gösterir. Anlatıcının eve gitmek istememesinin bir sebebi ise geçmişle yüzleşmekten korkması olarak okuyucuya aktarılmıştır.

“Ev/yuva, sıcak değerlerin içinde saklandığı, kutsal mekânlardır. İnsan bu gibi mekânlarda ontolojik olarak varlığını kurar. Çünkü ev/yuva, içtenliğin mekânıdır” (Şahin, 2010, s. 153).

Kişi kendini evin anlam evreninde bulduğu için oraya dönüş kapılarını daima açık tutar. Anlatıcı doktorunun tavsiyesi üzerine eve dönmüş ve bir büyüünün bozulacağından söz etmiştir. Öyküyü okudukça anlatıcı ve ev arasında birtakım sırlar olduğu görülür. Anlatıcının şimdiki hayatından habersiz olduğu düşünülen ev, ona dair büyülerden bahseder. Öykünün adının “Perisiz Ev” olması anlatıdaki büyülere gönderme yapmaktadır.

"Ben hep büyü bozulacak diye korktum. Büyüyü bir kez bozmuştun, diyor. O değil, diyorum. O büyüden söz etmiyorum. Kömürlükte, diyor, kömürlüğümde oynadığın günlerden birinde, nerden ahna esmişti, kapının üstündeki boşlukta elini gezdirip... O büyüden söz etmiyorum, diyorum. Birden benim bile oraya kimin koyduğunu ansımadığım yumurtayı bulmuştun. Babam, uğur yumurtasıdır, demişti. Evet, ama komşular, babandan önce görmüşler ve sana, hemen kırıp üzerine çişini etmeni söylemişlerdi" (Edgü, 2019, s. 11-12).

Burada evde yaşanan batıl inançlara tanıklık edildiği görülür. Büyüye dair anlatılan bu yumurta öyküsü evin ve sahibinin tanıklık ettiği fakat ne olduğu açık olmayan kısa bir kesittir. Yumurtanın sembolik bir kavram olarak kullanılması anlatıcının çocukluğuna dair anlatı ve masallara gönderme yapmasını göstermektedir.

"Mitoslar ve masallar, kendilerini sembol dili aracılığı ile ifade eden, geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir" (Fromm, 1992, s. 7).

Öykünün olağanüstü durumlar üzerine kurgulanması Ferit Edgü'nün düş ve gerçeği metinlerinde bolca kullandığına işaret etmektedir. Bu çalışmada insanı anlamlı kılan belleğin mekândan ayrı düşünülemeyeceği "Perisiz Ev" öyküsüyle incelenmiştir.

Hatırlama ve unutma arasındaki boşluk: Perisiz Ev

Hatırlamak için unutmanın, unutmak için ise bellek tarafından algılanan şeylerin yok olması gerekmektedir. İnsan bazı şeyleri sürekli hatırlarken bazı şeyleri de unutmak durumunda kalır.

"Anımsamak ve unutmak birbiriyle anlam bulan ikilidir. Tıpkı yaşam ve ölüm gibi. Hafızanın öznesin yalnızca birinci tekil kişi (ben) değildir. O kolektif bir fenomenolojiye de sahiptir. Anımsamak, bir anıya sahip olmak ya da bir anının peşine düşüp anıyı aramak demektir" (Ricoeur, 2017, s. 22).

Öyküdeki anlatıcının çürümeye yüz tutmuş eski eviyle yüzleşmesi ise yine aynı şekilde anılarının peşine düştüğünü göstermektedir. Anlatıcının ev aracılığıyla çıktığı yolculuk sadece kendi hatırladıkları değil, evin ona hatırlattıklarıyla da devam eder.

"Yolculuk, onun kendiliğe ulaşmak için kat ettiği mesafeyi gösterir" (Şahin, 2010, s. 151).

Bu mesafe eve yaklaştıkça azalır çünkü ev sahibinin geçmişine dair bütün ayrıntıları bilir.

"İnsan, sadece başkalarından öğrendiklerini hatırlamaz, aynı zamanda onların anlattıklarını, anlamlı diye vurguladıklarını ve yansıttıklarını da hatırlar" (Dikmen, 2016, s. 67).

Ev, anlatıcının bebekliğine ve çocukluğuna dair anıları hatırlar ve kendi bünyesinde yaşatır.

“Aradan yıllar geçti. Benden uzaklarda yaşadın. Bambaşka bir adam oldun. Ama unutma ki sen bende doğdun. Bende büyüdün. Ben seni hiç unutmadım. Nice insan yaşayıp öldü bende. Hiçbirini unutmadım. Çünkü beni yaşatacağımı umdum. Bunu hep bekledim” (Edgü, 2019, s. 12).

Ev, sadece kendisini ziyarete gelen eski ev sahibini değil, kendisinde yaşayan hiç kimseyi unutmaz. İnsan olmanın temelinde hatırlamanın ve unutmamanın mecbur kılındığı bazı durumlar vardır. Ev, unutulmaktan korkar, onun öfkesi onu unutup giden ev sahiplerinedir.

“Ben seni hiç unutmadım. Ya ben, diyorum, seni unuttum mu sanıyorsun? Unutmasan uğrardın, diyor. Bak, diyorum, sana nasıl anlatsam... Evet, senden ayrıldım uzağında yaşadım. Evet, yıllar boyunca semtine uğramadım. Ama sen her zaman düşlerimdeydin” (Edgü, 2019, s. 13).

Bellek yoluyla kaydedilen durumlar rüyalar aracılığıyla da kendisini belli eder. Mekân ve coğrafya değiştikçe rüyalarda değişir. Anlatıcı evden uzakta yeni bir hayat sürdürmeye çalışsa da evi hiç unutmaz, onu ve o evde yaşadıklarını içsel dünyası aracılığıyla belleğinde diri tutmaya çalışır.

Anlatıcı, ev sahibi tarafından kendisine hatırlatılan birçok şeyi hatırlamadığını söylerken bunları hatırlamanın ona acı verdiğini okuyucuya hissettirir.

“Yuvanın gizemli olması ve insanın tinsel yönünü içinde barındırması, insanın yuvayı, içtenlik mekânına dönüştürmesini sağlar. İnsanlar da hayvanlar gibi, her zaman yuvaya dönen ve yuvayı kendi ruhuna mesken edinen varlıklardır. Bu biraz da insanın yuvaya yüklediği anlamlarda kendini bulur. İnsanın yuvaya dönmesi, onun geçmişte yaşadığı anılara, değerlere ve yitirdiği içtenliğe dönmesi anlamını taşır. Yuva, bu yönüyle evrendeki en önemli “kültürel bellek” mekânıdır” (Şahin, 2010, s. 158).

Eve dair her şey çok net hatırlanmaz çünkü kişi geçmişini hatırlarken onu bir ayıklama sürecinden geçirir. Kendisini rahatsız eden durumları bastırıp, unutmaya çalışırken onu mutlu eden anıları sık sık hatırlar.

“İlk aşkını ansıyor musun, diyor. Bende yaşamıştın. Gusülhanenin yanındaki küçük sandık odasında. Hayır, diyorum. Unutmuş olamazsın, diyor. Unuttum, diyorum. Düşlerine hiç girmiyor mu? Hayır, diyorum. Ama o küçük kıza, göğüslerini sana sunan, kısa pantolonunu indirip... Anlatma diyorum. Acı mı veriyor? Hayır, yalnızca ansımıyorum. Unutmuş olamazsın, diyor. Peki bende yaşadığın son aşkını? Hayır, diyorum. Onu da ansımıyorum. Bak buna inanırım,

diyor. Onu unutmüş olabilirsin. Belleğinin o noktası kireçlenmiş olabilir" (Edgü, 2019, s. 19).

Duygusal durumlar bellekte daha kalıcı olduğundan kişi tarafından daha iyi hatırlanırlar. Anlatıcının ilk aşkını hatırlamaması bilinçli bir unutma olduğunu göstermektedir. Aşk, acı ve ölüm gibi duygular, duygusal uyaranlar olduğu için bellekte zaman geçtikçe daha kalıcı bir hale gelirler. Duygusal bellek unutmaya karşı daima direnç gösterir. Bu bellek bireysel ve toplumsal belleğin oluşmasında da büyük etkiye sahiptir. Belleğin her çeşidini etkileyen ve bu kadar güçlü anımsama edimine sahip duygusal belleğin aşk gibi güçlü bir duyguyu göz ardı etmesi anlatıcı tarafından kasıtlı bir şekilde yapılmıştır. Ev "unutmuş olamazsın" derken bunun mümkün olamayacağını söyler.

"Hatırlama ya da anımsama edimi, geçmişten bugüne veri aktarımı gibi sıradan bir eylem olmayıp bilinçle yaşanan bir süreçtir. Geçmişten olay ya da olgu devşirmek gayri ihtiyari yapılan bir eylem olamaz. Bireyin ve/veya grubun dolaylı ya da dolaysız katıldığı bir eylemdir" (Çağla, 2007, s. 217).

Hatırlama ediminin gerçekleşmesiyle birlikte geçmişin yeniden inşa edilmesi, geçmişe dair hiçbir şeyin yok olmadığını gösterir. Bellek insana acı veren her şeyi saklar çünkü orası insanın evidir. Çoğu zaman yaşanan kötü olaylardan sonra iyi şeyleri ve mutlu olunan zamanları hatırlamak için oraya sığınılır. Bazen de o günlerin bir daha yaşanmayacağı duygusuyla acı çekilir. Anlatıcının ilk ve son aşkını hatırlamak istememesi zamanın ona acı vermesiyle ilgilidir.

Belleğin oluşumunda mekânın anlamı: ev

Bellek, deneyim ve anıların deposudur. Bu anılar zamanı geldiğinde depodan çıkarılır. Yaşanan zamanlar kadar etkili olmasa da gün yüzüne çıktıklarında kişileri ve toplumları etkileme gücüne sahiptirler. Ok Şehitoğlu (2022), hafızanın kendisini zamanda ve mekânda var ettiğini söyleyerek zamanı hafızanın geçmiş, bugün ve gelecekle olan ilişkisinde belirleyici unsurlardan birisi olarak tanımlar. Bir bilginin, imgenin, görüntünün, hatıranın, kokunun, tadın insanın zihninde yer edinmesi için belirli bir zamanın geçmesini, hafızanın zaman ve mekândan ayrı gelişemediğini, her birinin diğerine muhtaç olduğunu da ekler. Bellek ne kadar zaman geçerse geçsin kişinin mekânla olan ilişkisine bağlı olarak gelişim gösterir. İnsanın içinde doğduğu ev, oynadığı bahçe, uyuduğu oda en geneliyle yaşadığı şehir bir tanıklık olarak unutmayı engeller. Edgü, bir nesne olarak tarif edilen evi kişileştirerek sahibiyile karşı karşıya getirir. Çocukluğuna dair tüm detayları, sırları ve aşkları öylesine iyi bilir ki sahibinin hatırlamadığı ya da hatırlamak istemediği durumları açığa çıkartır. Bir mekânın belleği insandan daha büyüktür çünkü bellekte dış koşullar ve kişinin yaşadığı yer önemlidir. Bakhtin (2001), kronotop kavramıyla zaman ve mekân

arasındaki toplumsal deneyimleri farklı biçimlerde edebiyat bağlamıyla aktarır. Mekân ise zaman ve tarih tarafından anlamlandırılır. “Perisiz Ev” öyküsünde mekân olarak evin zaman aracılığıyla değer kazanması geçmişin anlamını da güçlendirir. Ferit Edgü’nün evi canlı bir varlık gibi kurgulaması anıların oradaki varlığından kaynaklanır. Geçmiş hatırlamanın en iyi yolu onu bir mekâna oturtmaktır.

“Belleğimizde yer eden birçok şey mekânsaldır. Mekânsız olan unutmaya riskiyle karşı karşıyadır” (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 85).

Mekânlar, kişilerin belleklerine anlam katarlar. Zamanın birinde bütün mekânlar yok olsa da kişi bir yer ile kurduğu duygusal bağı unutamaz. Mekânlar, kişilerin belleklerinde yer edinir çünkü mekânlar kişilerin belleğidir.

“Kuşkusuz vardım, diyorum. Yaşayan bir varlıktın. Gene öylesin. Bak işte geldim. Kapını çaldım ve seninle konuşmaya başladım. Ne korkunç bir belleğin var, diyorum. Ne korkunç bir bellek bu senin ki. Ne acımasız! Sence bir bellek mi bu, diyorum. Bellek diyor. Olmaz olası bellek. Birazdan bu kapıdan çıkan ölüleri de sayacaksın. Nefretin bu mu?” (Edgü, 2009, s. 16-17).

Ev, sahibinin onu unutmamasına öfkelenir. Belleğin gücünün vurgulandığı bu sözler onun olur olmaz bazen hiç beklenmedik anlarda ortaya çıkmasına edilen feryattır. Bellekte depolan bilgilerin ortaya çıkması için vurgulanan “ev” imgesi öykü açısından çok önemlidir. Öyküye ismini veren ev, kişinin kimlik ve benliğinin inşa edilip sürdürülmesinde gereklidir. Bachelard (2018), evin insanın dünyadaki ilk köşesi ve evreni olduğunu söyler. Herkesin içinde büyüdüğü çocukluğunu yeşerttiği ve güven duyduğu bir evi vardır. Anlatıcı, çocukluk hatıralarıyla yüzleşmek isterken o ilk mahzene gitmek ister. Şimdiki ve gelecekteki hayatı şekillendiren şey, kişinin ev olarak tanıdığı ilk mekândır.

“Ev bir anlamda kişilerin yaşama biçimlerinin ifadesidir. Bireyin belleği yaşama biçiminin bir ürünü olduğuna göre, bireyin evi ve belleği arasındaki ilişki mekânsal belleğin ilk oluştuğu çocukluk evine kadar gitmektedir” (Öymen Özak & Pulat Gökmen, 2009, s. 149).

Çocukluk döneminin bir mekâna ihtiyaç duymasının sebebi bellekte oluşan hatıraların çoğunun çocukken oluşmasından kaynaklanır. Kişinin hayatında mekânsal bağ ne kadar önemliyse kalıcılığı da o kadar yüksektir. Öyküde aradan ne kadar zamanın geçtiği bilinmese de eve dönen anlatıcının çocukluk anılarını hatırlaması epey zamanın geçtiğini gösterir. O evde bir dünya kurulmuş ve zamanla hatıralara karışmıştır. Anlatıcı için evin ne anlama geldiği bir duyguyla anlatılacak kadar basit değildir. Öfke, özlem, hüznün ve korku gibi duyguların hepsini yaşamasının bir sebebi ise evin sesinin olmasıdır.

"Bahçede mangalı yakıp içeriye getirişim. Kış günleri. Bir odada, konuklarla toplanılan kış günleri. Daha doğrusu geceleri. Özlüyor musun? Özlemek mi? Nefret!" (Edgü: 2009, s. 15).

Anlatıcının nefret duygusunu hissetmesinin nedeni tam olarak bilinmez, yaşanan güzel günlerin geride kalmasına mı yoksa o evde geçen kötü günlere mi, bunun sebebi öykü içinde anlaşılmaz. Her mekânın kendine has bir yaşanmışlığı vardır ve bu yüzden biriciktir.

"Her çocuk er geç aynı şeyi yaşar: bir zaman gelir onun için ev olmaktan çıkar ev. Ne erken çocuklukta olduğu gibi keşfedilecek bir dıştır artık, ne de dış dünyaya karşı sığınılacak bir iç" (Gürbilek, 2016, s. 63).

Ev insana sığınılacak bir iç dünya sunarken bunun yok olduğu düşüncesiyle karşılaşmak, bellekte saklı kalan izlere dönüşü sağlar. İnsanın doğumundan itibaren kendine güvenli bir yer arayışı ve aidiyet hissi evle başlar. Anlatıcının evin sorduğu sorulara karşı öfkesi artık sığınacak, içini açacak ve belleğini besleyecek hatıraların olmamasıdır.

"Öyleyse niçin dönmedin bana? Niçin bir gün olsun gelip bakmadın? Yabancıları defleyip niçin onartıp döşemedin beni? Niçin ayda bir olsun gelip oturmadın doğup büyüdüğün odanda? Niçin şöyle bir uzanmadın babanın kafa çektiği sedirlerden birine? Niçin bir gün olsun gelip dokunmadın tahtalarımın, pencerelerimden, kafeslerimden birine? Bir çivi olsun çaktın mı?" (Edgü, 2009, s. 15).

Bu hesap dolu sorular ev tarafından anlatıcıya yönlendirilirken evin geçici ve ölümlü olduğuna dair imalarda bulunulmuştur. Oysaki evle yüzleşmek demek geçmişe yeniden anlam yüklemek ve onu kurgulamak anlamına gelmektedir. Bachelard (2018), geçmişte oturlan evlerin yıkılıp gitmediğini, eski evlerin anılarının birer düş olarak yeniden yaşandığını söyler. Kısacası bu başlıkta bellek ve mekân ilişkisi bağlamında ev imgesine bakıldığında anlatıcının geçmişinde evin olumsuz bir yere sahip olduğu görülmüştür. Ev geçmişe hatta bütün zaman dilimlerine dair bir sığınak olsa da daima yüzleşmek ve hesap sormak için hazır bir iç dünyadır.

Dış mekân belleği: bahçe, kuyu ve ağaçlar

Mekânlar kapladıkları yerler ve işlevler bakımından birçok özelliğe sahiptir. Mekân belleği ise iç mekân ve dış mekân belleği olmak üzere ikiye ayrılır. Çalışmada iç mekâna "ev" imgesi örnek gösterilmiş, dış mekâna ise hatıraları harekete geçiren ev dışındaki bahçe ve kuyu gibi mekânlar örnek gösterilmiştir.

“Dış mekân; sokak, park, bahçe gibi insan yapıtlarının arasında kalan ve bunlarla sınırlı mekânlardır. Dış mekân, bireyin toplumsallaştığı ve gündelik hayatını devam ettirdiği sosyal gerçeklik dünyasıdır” (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 201).

Çalışmada ele alınan öyküde bahçenin öne çıkması, bellekte saklanan mekânın çeşitli ve değişken olmasıyla ilgilidir. Ev ve sahibi arasındaki hesaplaşma evin sınırları dışına da taşarak her küçük mekânın belleğin bir parçası olduğunu gösterir. İnsanın tercihleri ve yaşam alanları çoğu kez mekân imgesi üzerinden şekillenir, insan değiştiğçe onlara yüklenen anlamlar da değişmek durumunda kalır. Ev, sahibine belleğindeki bütün anıları tek tek dökerken onun dikkatini kendi dışındaki mekânlara yöneltmeyi de başarır.

“Bahçeye bir çıkıp bakmak ister misin, diyor. Ne var bahçede diyorum. Diktiğin tüm ağaçlar kurudu, diyor. Kurumayanları da kestiler” (Edgü, 2009, s. 18).

Mekânların değişmesiyle birlikte geçmişin ve çocukluğun farklı yönlerine tanık olunur. Anlatıcının çocukken diktiği ağaçların bakımsızlıktan yok oluşu, hatıraların yeniden inşa edilmesini engellemiştir. Ağaçların varlığı onu geçmişe götürmüş ama kurumuş olmaları geçmişi bastırmasına sebep olmuştur.

“Ya ağaçlar diyorum. Erik ağacım, dut ağacım? Ya hurmam? Erik, sen gittiğin yılın ferdası en bol meyvesini verdi, sonra da kuruyup öldü. Dutu yaşken kestiler. Hurma, dutun kesilişini görünce meyve vermedi. Onu da meyve vermediği için kestiler” (Edgü, 2009, s. 14).

Kişi, kendi anıları dışında kalanlara kolaylıkla saldırıp onları yok edebilir çünkü bellek kişiye özgüdür ve herkesin eski halini göz önüne getirir.

“Bellek, bir zamanlar bir anlığına görülüp geçilmiş siyah beyaz fotoğrafı birkaç yıl sonra canlandırabilir ve yaşanmış kanlı canlı bir anyaya dönüştürebilir. Tıpkı sabit bir sepya kareyle başlayıp birden hareketlenen filmler gibi” (Draaisma, 2021, s. 23).

Ev, siyah beyaz fotoğraflar gibi anlatıcının anımsamasını sağlayan rolüyle onu bahçedeki ağaçlarla yüzleştirmeye devam eder. Ağaçlar mekânlarda hatırlatma imgesi olarak tercih edilir. Öyküde ağacın anlatıcının çocukluğunun temsili olması ağacın da onunla birlikte geçmişe tanıklık etmesinden kaynaklanır. Çınar ağacından “ulu” diye bahsetmesi ona kutsiyet attettiğini, çitlembik ağacının ise yüz yetmiş beş yaşında olup kesilmesi tarihi bir ağacın bununla birlikte bir tarihin yok olduğunu gösterir.

“Tarih ve bellek aynı kaygıdan doğarlar ve aynı konuyu paylaşırlar: geçmişin işlenmesi” (Traverso, 2020, s. 9).

Geçmişin büyük tanıkları olan ağaçların kesilmesi tarih ve belleğin kendi boşluklarını açmasına olumsuz anlamda bir kolaylık sağlamıştır. Ağaçlar kökleri ve bedenleriyle

birlikte yaşanan her olaya şahit olmuş ve bellekte bir simge olarak yer edinmiştir. En sonunda terk edildiklerinde ise kurumaya yüz tutmuşlardır. Ağacın sembolik bir rol üstlenmesinin sebebi Anadolu kültüründe de birçok anlamının olmasıdır. Ergun (2004), ağacın her şeyden önce varoluşu, hayatı canlılığı, bereketi temsil ettiğini, Türk ve Dünya kültüründe ağaca çağlar içinde birbirinden farklı pek çok rol verildiğini söyler. Ağaçlar bir kentin kurucu öğeleri olmanın yanı sıra bir geçmişin varlığına işaret eden mekânların da bir parçasıdır. Öyküdeki erik, dut ve hurma ağacının meyve vermesi ise aynı zamanda duyuşal bellekteki hatıraların canlanmasında rol oynar. O meyvelerin tadını almak çocukluktaki geçmiş oyunları, aileyi ve düzeni hatırlatır.

Öyküde ele alınan dış mekân özelliği gösteren öğelerden biri de kuyudur. Kuyu metaforuna edebiyat bağlamında bakılacak olunursa klasik edebiyattan bu yana derin anlamlara sahip olmuştur. Çalışmanın dışına çıkmamak adına Türk edebiyatındaki seyrine bakmadan kuyunun bellekle olan ilişkisine değinilmiştir. Kuyunun zindan, ceza ve mağara gibi olumsuz kavramları çağrıştırması dışında burada içinden suyunun çekilip ferahlatıcı özelliğine göndermede bulunulmuştur.

"Kuyu, psikanalitik açıdan insanın bilinçaltını simgelediği gibi insan bedenini de simgeler" (Şahin, 2014, s. 34).

Bu simgesel anlamlar kuyunun kavramsal olarak çeşitliliğine ve bellekle olan ilişkisine değinir. Kuyu kavramının belleği çağrıştırması onun da bir depolama özelliğine sahip olmasıdır. Öyküde bir mekân olarak kuyu, ferahlığı, suyu ve temizliği sembolize etmiştir. Kuyusunu eve soran anlatıcı:

"Ya kuyum, diyor. Kuyumdan da mı tiksiniyorsun? Hayır-evet, diyorum. O sıcak yaz günleri çıkırla suyunu çekip bahçede yıkadığım, testiyle su soğuttuğum, karpuzları atıp buz kestirdiğim kuyunu, hayır, ama sonra... Ben yapmadım, diyor, onu ben çekmedim kuyuya. Tabii sen çekmedin. Ama sende hepimizi oraya çeken bir tılsım vardı. Hiçbir tılsım yoktu, diyor. Hiçbir zaman olmadı. Ben vardım o kadar" (Edgü, 2009, s. 16).

Kuyunun varlığının bellekte yer edinmesi ona güzel anıları çağrıştırmıştır. Kuyu aslında dışarıya kapalı ama kendisine açık kendisine dönük bir imgedir. Kuyunun önceki halinin taşıdığı olumlu öğeler yerini şimdiki kötü haline bırakmıştır. Kuyunun suyunun kuruması, içine lağım karışması onun da eskisi gibi kalmadığını göstermiştir. Ev, sahibine kuyunun içinde binlerce cesedin olduğunu söylerken aslında bunların geçmiş zamandan geriye kalanlar olduklarından bahseder. Evin eski sahipleri, yaşananlar ve geçmişin kırıntıları bir ceset gibi suyu çekilen kuyuya gömülmüştür.

Bir hatırlama aracı olarak nesne hafızası

Nesneler veya eşyalar bellekte mekânların sınırları içinde var olduğu gibi onun dışında ya da kişinin daima yakınında da var olurlar. Bellek nasıl kişinin hatırlama mekanizması ise nesnelere de aynı şekilde hatırlamanın yardımcılarıdır. Nesnelere belleği Assmann'ın isimlendirdiği bir bellek türüdür. Tanım olarak kişinin etrafındaki birtakım nesnelere geçmiş hatırlamasıdır.

“İnsan kendini bildi bileli yatak, iskemle, yemek ve yıkanma takımı, giysi ve alet-edavat gibi günlük ve özel eşyalardan, evler, köyler ve kentler, sokaklar araçlar ve gemilere kadar; amaca uygunluk, rahatlık ve güzellik gibi hayaller, böylece bir anlamda kendini bulduğu şeylerle çevrilidir. Bu yüzden onu çevreleyen eşyalar bir anlamda kendinin yansımasıdır, geçmişini, atalarını hatırlatır. İçinde yaşadığı şeyler dünyasının, şimdiki zamanı yaşarken farklı geçmişleri hatırlatan bir zaman dizini de vardır” (Assmann, 2022, s. 27).

Nesneler kişinin dünyasında anlamlar barındırarak belleğe kaydedilir. Geçmiş ve bugünle uyum sağlamak için nesnenin hafızasına ihtiyaç vardır. Nesnelere kendi isimleri dışında sahipleri tarafından verilen özel isimleri ve anlamları vardır. Bir nesneye bağlanmak demek onun geçmişteki anlamına ve kimden geldiğine bağlanmak demektir. Anlatıcı, evin odalarında dolaşırken tahta bir atı olduğunu ve onu oynattığını hatırlar. Bu tahta atın kendilerinden sonraki ev sahipleri tarafından yakacak yerine kullanıldığını duyunca tırabzanları ve balkon korkuluklarını da sorar ve onların yakıldığını da duyunca anıların nasıl yok edildiğiyle acı bir şekilde yüzleşir. Anlatıcı tahta atını yanında götürmek yerine taşındıkları evde bırakır. Nesnelere aracılığıyla kişinin hissettiği çoğu duygu, taze tutulduğu gibi gittiği yerde geçmiş hatırlama kolaylığı da sağlar.

“Sofraların serinliği. Mutfak. Fokurdayan tencere. Yukarı sofa. Balkon. Gusiülhane. Oturma odası. Sedir. Ot yastıklar. Yandaki küçük oda. Babaannen ölünce sana verilmişti. Hayır, bana hiçbir şey verilmedi. Gereği de yoktu. Ben sende büyüdüm. Az önce söylediğin gibi. Bu da bana yetti” (Edgü, 2009, s. 13).

Anlatıcı evdeki nesnelere anımsarken sitem eder. Evin her köşesine, her eşyasına anıların sindiğini o nesnelere hayal ederek anlatır. Tencere, sedir, sofa ve yastıklar yerlerinde olmasa bile anlatıcı onları yerlerinde hayal eder. Mekândaki eşyaları hayal ederken o eşyaların görünür olmasına gerek yoktur, yerini hatırlamak eşyayı da hatırlatır.

“Nesneler, hafızayı canlandırır, yeniden üretir ve deneyimlere anlam katarlar” (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 154).

İnsan için anlam ifade eden şey hikâyesi olan nesnelere kurduğu bağıdır çünkü nesnenin bir hafızası vardır. Aile ilişkileri, akrabalar ve çevresel koşullar çocukluk döneminde bellekte yer edinen nesnelere bir örüntüsüdür. Yani sadece mekânlar değil, mekândaki eşyalar da belleğe kodlanır. Bu sebeple "Hafıza kendisini septe, görüntüde, mekânda, zamanda var eden bir gerçekliktir. O uyanık olan bir anının ortaya çıkmasıdır" (Ok Şehitoğlu, 2022, s. 187-188). Yaşanan anıların ortaya çıkması için ise kokulara, seslere ve nesnelere daima ihtiyaç vardır. Bu nesnelere yok olması ya da değişmesi insanın varlığıyla da yakından ilgilidir. Hatırlamayı koşullu bir süreç olarak değerlendirmek gerekirse bunun koşulu eşyalardır. Anlatıcı evin merdivenlerini gördüğü an onların on yedi basamaktan oluştuğunu bilir.

"On yedi, diyorum. Tam on yedi basamak. Sahanlık hariç. Tümü de katran ağacından. Evet, diyor, rahmetli baban yaptırmıştı. Yıkandığında mis gibi kokar, diyorum. Artık kokmuyor, diyor. Mis gibi kokmuyor" (Edgü, 2009, s. 13).

Koku daha öncesinde deneyimlenmiş hatıralara tanıklık ederek yaşanan şeyleri geri çağırma gücüne sahiptir. Bazen kokunun hatırlatıcı etkisiyle geçmişin en silik anlarına şahitlik edilir. Yani eşyaların birtakım kokuları çağrıştırmaları belleğin her yönüyle hareketlendiğini göstermiştir. Bellekteki geçmiş algısı yok edilemediği için insanı esareti altına alır ve bu sebeple ne zaman ortaya çıkacağı bilinmez. Bu bilinmezlik ise çoğu kez eşyaları yok edip kokuları dağıtır. Anlatıcı tahta atını bulamadığı gibi merdivenlerin kokusunu da alamaz.

Sonuç

Bellek konusu sosyal bilimlerde son zamanların yoğun bir şekilde çalışılan konularından biridir. Geçmiş nasıl hatırladığımız, toplumsal savaşlar, göçler ve kişinin yaşam öyküsü bellek çalışmalarının ana konularındandır. Belleğin hatırlama ve unutma süreçlerini incelemek birçok kavramın işlenişini de beraberinde getirmiştir. Mekân, nesnelere belleksel işlevi, tarih, travma, anı, edebiyat gibi konular belleği her yönden ele almaya fırsat vermiştir. İnsan ise deneyimlediği şeylerin bazılarını unutturken, bazılarını büyü bir depo özelliği olan belleğe atar. Özellikle çocukken depolanan hatıralar, kişinin geçmişe dair karşılaştığı mekânlar ve insanlar üzerinden tekrardan gün yüzüne çıkar. Ferit Edgü'nün "İşte Deniz, Maria" adlı öykü kitabındaki "Perisiz Ev" öyküsü anlatıcının seneler sonra çocukluğunun geçtiği evle hesaplaşmasını anlatır. Belleğin mekânla, geleneklerle, eşyalarla beslenmesi belleğin sınırlarının sonsuz olduğunu gösterir. Anlatıcı, eve dair merak ettiklerini sorarken evle birlikte ortak bir hafızaya sahip olduklarını bilir. Yaşananları, ilk aşkı, yemişi yediği ağaçlarını sadece kendisi değil, onunla birlikte ev de bilir. Bu çalışmada mekâna öfke, özlem ve kimsesizlik duygularının yüklenmesi onun belleklerde ne kadar canlı kaldığını göstermiştir. Edgü, evin çürümüşlüğü yüz tutmasını her gelenin onu terk

etmesini onu konuşurarak dramatik bir şekilde anlatmayı başarır. Bellekte yer edinen bütün her şeyin sesi olmasa da geçmiş istemsiz bir şekilde onlara sesler yükler. Anlatıcı, evin merdivenlerinden çıkarken bütün anıları tek tek belleğine yerleşir ve onları tekrardan yaşamış hissine kapılır. Bellek bir inşa etme sürecidir bu yüzden anlatıcının eve girmesiyle birlikte geçmiş tekrardan işlenmiş bir pozisyona geçmiştir. Bu çalışmada ise geçmişi çağrıştıracak kavram ve olgular başta mekân olmak üzere, hatırlama ve unutma kavramları eşliğinde geçmişin hissettirdiği duygulara, nesnelerin anlamlarına ve ağaçların yok oluşuna kadar farklı başlıklar altında incelenmiştir.

Geçmişi şimdiye çağırırken anımsama yolunu kullanan anlatıcı bunu tek başına yapmaz. Evin hatırlatmaları ve yönlendirmeleriyle istediklerini hatırlar ona acı verenleri unutmak ister. Çocukluğunun geçtiği evde ilk ve son aşkını anımsamadığını söyleyen anlatıcı, kendisinin geçmişe dair algısının geri çekildiğini hissettirir. Bunun gibi nesnelere arasında kurduğu bağ da geçmişe ait ama şimdiki zamana gelince acı veren niteliktedir. Suyunu çektiği kuyunun kuruması, gölgesinde serinlediği ağaçlarının kesilmesi onu üzer çünkü bütün bunlar geçmişin ne kadar renkli olduğunu gösterir. Bellek, geçmişi yaşantıları tekrarlarsa da yok olan çürüyen şeylere sahip çıkamaz. Anlatıcının kendisini, kimliğini var eden aidiyet hissini veren evin kapısının bacasının kırılması bellekte oluşan çatlaklardan birkaçıdır. Sonuç olarak belleğin öznelerinden biri olan mekânın bugünü nasıl yakaladığı ev ve sahibi arasındaki fantastik buluşmayla tartışılıp incelenmiştir.

Kaynaklar

- Assmann, J. (2022). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Ayşe, Tekin Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bachelard, G. (2018). *Mekânın poetikası*. (Alp, Tümertekin Çev.). İthaki Yayınları.
- Bahktin, M. (2001). Karnavaldan romana edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar. (Sibel, Irzık Der.). Ayrıntı Yayınları
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar?* (Şenel, Alladdin Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Cuşa, H. (2013). Murathan Mungan'ın seçtikleriyle bir dersim hikâyesi'nde kolektif bellek: Dersim. Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (3), 89-98.
- Çağla, C. (2007). *Bellek üstüne düşünmek*. Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, Bellek: öncesiz, sonrası. 50, 217-232. Yapı Kredi Yayınları.
- Çoşkun, S. (2013). *Cengiz Dağcı'nın romanlarında kimlik ve bellek*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi.
- Dikmen, N. (2016). *MarioLevi'nin romanlarında bellek, kimlik mekân*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Draaisma, D. (2021). *Unutmanın kitabı rüyalarımızı neden hemen unutturuz, anılarımız neden sürekli değişir?*(Dilman, Muradoğlu, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Edgü, F. (2009). *İşte Deniz, Maria*. Alfa Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültü*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Fromm, E. (1992). *Rüyalar masallar mitoslar*. (Aydın, Arıtan, Kaan H. Ökten Çev.). Arıtan Yayınları
- Gürbilek, N. (2016). *Ev ödevi*. Metis Yayınları.
- Halbwachs, M. (2007). Kolektif bellek ve zaman. Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, Bellek: öncesiz, sonrası. 50, 55-76. Yapı Kredi Yayınları.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. (Lewis A., Coser Çev.). University of Chicago.
- Karaarslan, F.(2021). *Toplumsal hafıza hatırlamanın ve unutmanın sosyolojisi*. Ketebe Yayınları.

- Ok Şehitoğlu, B.(2022). *Göç-hafıza-mekân fenomenolojik bir araştırma*. Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Öymen Özak, N., & Pulat Gökmen, G. (2009). *Bellek ve mekân ilişkisi üzerine bir model önerisi*. İTÜ Fen Bilimleri Dergisi, (8), 145-155.
- Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, tarih, unutuş*. (Mehmet Emin, Özcan Çev.). Metis Yayınları.
- Şahin, V. (2009). Ferit Edgü'nün "Kaçınılmaz" adlı küçürek öyküsünde bırakılmışlık bunaltısı. *Türk Dili*, (690), 487-493.
- Şahin, V. (2010). Peyami Safa'nın "Fatih-Harbiye" adlı romanında simgesel değerler. *Bilig*, (55). 147-164.
- Şahin, V. (2011). Kültürel bellek mekânı olarak türküler. 1. Uluslararası Kültürümüzde Türkü Sempozyumu, 103-112, Sivas.
- Şahin, V. (2014). Rasim Özdenören'in öykülerinde kendine dönüş izlekleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 31-42.
- Traverso, E. (2020). *Geçmiş kullanma kılavuzu tarih, bellek, politika*. (Işık, Ergüden, Çev.). İletişim Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Yayım. Türkçe sözlük* (s. 304).

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.